Ahmet Sapmaz

Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri

ÖTÜKEN

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar 9
Önsöz 11
Giriş 13

BİRİNCİ BÖLÜM
TRANSKAFKASYA'NIN BÖLGESEL
VE ULUSLAR ARASI SİSTEM AÇISINDAN ÖNEMİ

I- Transkafkasya'nın Tanımlanması ve Önemi 19
A- Transkafkasya'nın Coğrafî Konumu 19
B- Transkafkasya'nın Tarihi ve Rusya'nın Transkafkasya'yı Ele Geçirmesi 22
C- Transkafkasya'nın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi 28
1- Rusya Federasyonu Açısından Transkafkasya'nın Önemi 34
a- Güvenlik Açısından Önemi 34
b- İstikrar Açısından Önemi 35
c- Jeopolitik Açıdan Önemi 36
d- Askerî Altyapı Açısından Önemi 38
e- Ekonomik Açıdan Önemi 38
2- SSCB Sonrası Kafkasya Jeopolitiğinde Meydana Gelen Değişimler 39
II- Transkafkasya'nın Etnik Yapısı, Dil ve Din Faktörleri Açısından İncelenmesi 46
A- Bölgenin Etnik Yapısı 46
B- Bölgenin Dil Açısından İncelenmesi 48
C- Bölgenin Din Açısından İncelenmesi 49
D- Transkafkasya Devletlerinin Genel Durumları 50
1- Azerbaycan 54
2- Gürcistan 57
3- Ermenistan 60
E- Transkafkasya'da Halen Devam Eden Çatışma/Kriz Alanları 64
1- Azerbaycan Topraklarının Ermenistan Tarafından İşgal Edilmesi 67
2- Abhazya Sorunu 76
3- Güney Osetya Sorunu 76
4- Acaristan Sorunu 78

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN
TRANSKAFKASYA'YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASININ İNCELENMESİ

1- Çarlık Rusya'sından, Rusya Federasyonu'na Kadar Rus Tarihi ve Rusya Federasyonu Hakkında Genel Bilgiler 83
A- Çarlık Rusya'sından RF'ye Kadar Rusya Tarihi 83
B- Rusya Federasyonu 95
C- Rus Politik Kültürüne Hâkim Esaslar 103
2- Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Doktrini 106
3. Rusya Federasyonu'nun Dış Politikasının Ana Hatları 112
A- Dış Politikada Dönüşüm 112
B- Dönemler Halinde Rusya Federasyonu Dış Politikası 116
(1) Atlantikçi Dış Politika Dönemi (1991-1993) 116
(2) Neo-Emperyalist Eğilimler ve "Yakın Çevre" Dönemi (1993- 1996) 118
(3) Avrasya Süper Gücü Olarak RF'nin Dış Politikası (1996–1999) 121
(4) Putin Dönemi RF Dış Politikası (1999 yılı sonrası) 122
C- Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Araçları 128
(1) Ekonomik Araçlar (Enerji Diplomasisi) 128
(2) Siyasi Araçlar 134
(3) Askerî Araçlar 142
4. Rusya Federasyonu'nun Transkafkasya'ya Yönelik Dış Politikası 148
A- Transkafkasya'da RF'ye Yönelik Ortaya Çıkan Tehditler 148
B- Rusya Federasyonu'nun Transkafkasya'ya Yönelik Dış Politikası 149
(1) Rusya Federasyonu-Azerbaycan İlişkileri 166
(2) Rusya Federasyonu-Gürcistan İlişkileri 177
(3) Rusya Federasyonu-Ermenistan İlişkileri 188

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL/BÖLGESEL GÜÇLERİN VE TÜRKİYE'NİN
TRANSKAFKASYA'YA YÖNELİK POLİTİKALARININ İNCELENMESİ

1- ABD'nin Transkafkasya Bölgesine Artan İlgisi ve Menfaatleri 205
2- Avrupa Birliği ve Güçler Mücadelesindeki Rolü 222
3- İran'ın Transkafkasya Politikası 229
4- Yükselen Güç Çin 237
5- Türkiye'nin Bölgesel Güç Olarak İstikrar Rolü 245
a. Türkiye Kaynaklı Nedenler 250
b. Bölge(Transkafkasya) Kaynaklı Nedenler 251
c. Uluslararası Sistemden Kaynaklanan Nedenler 252

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ VE RUSYA FEDERASYONU'NUN TRANSKAFKASYA'YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASININ TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

1- Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri 269
a. Türkiye–Rusya İlişkilerinin Geçmişi 269
b. Siyasi İlişkiler 271
c. Ekonomik İlişkiler 280
d. Askerî İlişkiler 289
e- Türkiye ve Rusya Federasyonu Arasındaki Sorunlar 291
2- Rusya Federasyonu'nun Transkafkasya'ya Yönelik Dış Politikasının Türkiye'ye Etkileri 301
a. Politik Açıdan Etkileri 302
b. Ekonomik Açıdan Etkileri 307
c. Askerî Açıdan Etkileri 312
d. Kültürel Açıdan Etkileri 326

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sonuç ve Değerlendirme 333
Kaynakça 351

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHC	:	Azerbaycan Halk Cephesi
AKKA	:	Avrupa Konvansiyel Kuvvetler Antlaşması
AIOC	:	Azerbaycan Petrolleri Operasyon Şirketi
APEC	:	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	:	Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği
BDT	:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	:	Barış İçin Ortaklık
BLACKSEAFOR	:	Karadeniz İşbirliği Görev Grubu
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMGK	:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOTAŞ	:	Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş.
BP	:	Brıtısh Petroleum
CASFOR	:	Hazar Güvenlik Kuvveti
COMECON	:	Karşılıklı İktisadi Yardım Konseyi
CPC	:	Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu
DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
G-8	:	Sanayileşmiş 8 Zengin Batılı Ülke
GKRY	:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
GUAM	:	Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
IMO	:	Uluslar arası Denizcilik Örgütü
INOGATE	:	Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı
KEİ	:	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
NAFTA	:	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması

NATO	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	:	İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
OPEC	:	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RF	:	Rusya Federasyonu
RSFSR	:	Rusya Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyeti
RLDP	:	Rusya Liberal Demokrat Partisi
SOCAR	:	Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TACIS	:	Bağımsız Devletler Topluluğu'na Yönelik Teknik Yardım
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TPAO	:	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TPE	:	Ton Petrol Eşdeğeri
TRACECA	:	Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru
UMOMIG	:	Birleşmiş Milletler Gürcistan Gözlem Misyonu

ÖNSÖZ

SSCB'nin 1991 yılında tarihe karışması ile bulunduğu coğrafyada 15 yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletlerden Transkafkasya ve Orta Asya'da bulunanların çoğunu, Türkiye'nin ırk, dil, din, kültür ve tarih birlikteliği olan Türk Cumhuriyetleri oluşturmaktadır. Özellikle Transkafkasya, Türkiye'ye komşu olması, Azerbaycan gibi Türkiye açısından önemli bir müttefikin bu bölgede bulunması ve bölgede devam eden çatışma/krizler nedeniyle Türk dış politikasında daha ön plana çıkmıştır.

Tarihinde görülen en büyük jeopolitik geri çekilmeyi yaşayan Rusya, en zayıf olduğu dönemde bile Transkafkasya'dan ilgisini hiç eksiltmemiş, bölgeyi "yakın çevre" doktrininin merkezine oturtarak, gelişmelere yön veren en önemli dış aktör olma konumunu günümüze kadar sürdürmüştür. Putin yönetimi ile güçlü ekonomi, güçlü ordu ve güçlü devlet olma yolunda ilerleyen RF'nin, gelecekte bölge üzerinde günümüzdekinden daha etkili olmak isteyeceğinden şüphe duyulmamalıdır.

Yaklaşık yarım yüzyıl süren Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle yıkılan dünya düzeninin yerine günümüzde bir yenisi daha kurulmaktadır. 1991 yılına kadar iki yüzyıl Rus hakimiyeti altında yaşayan Türk Cumhuriyetleri, günümüzde toprak bütünlüklerini ve bağımsızlıklarını koruyarak şekillenmekte olan yeni dünya düzeninde kendilerine yer edinme mücadelesi vermektedirler. Bu yeni devletlerin bağımsızlıklarının gelecek-

te güçlenerek devam etmesi veya sözde bağımsızlık düzeyinde kalması ya da bir gün sona ermesi, ulusal ve bölgesel boyuttaki gelişmeler ile başta RF, ABD ve Türkiye olmak üzere çeşitli aktörlerin tutumlarına bağlı olacaktır.

Bu çalışmanın amacı Transkafkasya'nın geçmişinde ve bugününde olduğu gibi, geleceğinde de büyük rolü olacağı düşünülen RF'nin bölgeye yönelik dış politikasının, bölgede yine önemli bir oyuncu olan ve Soğuk Savaş sonrası bölgeye yönelik yeni açılım olanaklarına sahip olan Türkiye'ye olan etkilerini ortaya koymaktır. RF'nin Transkafkasya politikasının Türkiye'ye etkileri, bu ülkenin tarihî perspektifi ve Soğuk Savaş sonrası geçirdiği dönüşüm de dikkate alınarak ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Çalışmada çok sayıda yerli ve yabancı kitap, makale, rapor, tez, düşünce kuruluşu yayınlarından ve incelemeden faydalanılmıştır. Çalışmanın Türk dış politikasının RF ve Transkafkasya boyutu ile konuyla ilgilenenlere faydalı olmasını umut ediyoruz.

Ayrıca çalışmamın her aşamasında beni yönlendiren, konuya bilimsel bakış açısıyla farklı boyutlardan yaklaşmamı sağlayan Prof. Dr. Ahmet Güner SAYAR'a, yine çalışmama yapmış olduğu çok değerli katkılar için Doç. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN'a ve bugünlere gelmemde emeği olan herkese teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

10 Kasım 2007
ANKARA

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın bitiminden günümüze kadar geçen süreçte Transkafkasya, hem Türkiye hem Avrasya hem de dünya açısından önemli gelişmelere sahne olmaktadır. Bu gelişmelerin ilki ve en önemlisi yaklaşık 200 yıldır Rus hâkimiyeti altında yaşayan Transkafkasya'da üç bağımsız devletin ortaya çıkmış olmasıdır.

Yaklaşık 500 yıldan beri Avrasya'da birbirleriyle mücadele eden Rusya ve Türkiye'nin, Soğuk Savaş sonrası mücadele ve rekabet alanı büyük ölçüde Transkafkasya olmuştur.[1] Bu bölge her iki ülkenin hemen hemen aynı hedeflere yönelen stratejik çıkarlarının çatıştığı bir coğrafyadır. Rusya Federasyonu (RF) bölgede azalan etkinliğini yeniden elde etmeye çalışırken, Türkiye önüne çıkan tarihî fırsatı değerlendirerek, Türk Cumhuriyetleri ve bölge devletleri ile ilişkilerini her alanda geliştirmeyi ve

[1] Avrasya'nın son 500 yılı, Türk-Rus ilişkileri tarihi olarak ele alınabilir. 1492 yılında resmî olarak başlayan ilişkiler süresince Türk–Rus mücadelesi inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, taraflar dönem dönem üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Genel bir değerlendirmeyle XVIII. yüzyılın ortalarına kadar Türk üstünlüğü, bu tarihten XX. yüzyılın ortalarına kadar Rus üstünlüğü şeklinde teşekkül etmiştir. Bugünkü durumda ise RF, SSCB'nin çöküşü ile küresel güçten etkili bir bölgesel güce dönüşmüş, Türkiye ise Orta Asya ve Kafkaslarda ortak ırk, dil, din, kültür ve tarihe sahip, bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile büyük bir manevra alanına sahip olmuştur.

bu devletlerin RF'ye olan bağımlılıklarının ortadan kaldırılması yoluyla Batı'ya eklemlenmesini amaçlamaktadır. Türkiye ve RF arasında süren bölge odaklı mücadeleye 1990'lı yılların ortasından itibaren ABD de katılmış ve bu tarihten itibaren Türkiye bölgede çoğunlukla ABD ile beraber hareket etmiştir. RF ile Türkiye arasında özellikle askerî açıdan mevcut olan güç dengesizliği, Türkiye'nin bölgede ABD ile birlikte hareket etmesini gerekli kılmıştır.

Transkafkasya'ya, bölgesel güçler dışında küresel güçler de büyük ilgi göstermektedir. Bu durum küçük bir coğrafya olan Transkafkasya'da çok sayıda önemli aktörün yer aldığı büyük bir mücadelenin yaşanmasına neden olmaktadır. Farklı açılardan ve farklı usullerle tesis edilen ancak tümünün amacının bölgeye hâkim olmak olduğu ittifakların merkezi Transkafkasya'dır. Bölgede çok sayıda aktör bulunmasına karşın asıl mücadele RF ve ABD arasında sürmektedir. Bu durum Türkiye'ye bazı olanaklar sağladığı gibi bazı sakıncalar da ortaya çıkarmaktadır. RF, günümüzde adeta "dizleri üzerine çökmüş dev" gibidir. Moskova, SSCB'nin yıkılışı ile her açıdan kaybettiği güç ve itibara rağmen stratejik çıkar alanı olarak tanımladığı "yakın çevre"de halen etkisini büyük oranda devam ettirmektedir.

Türkiye için büyük önemi olan Transkafkasya'da, RF'nin yaptığı her hamle Türkiye açısından olumlu/olumsuz etki ve sonuçlar doğurmaktadır. Tarihte olduğu gibi günümüzde de Türkiye'nin ve bölgenin geleceği, Rusya'nın geleceği ile yakından alakalıdır. Türkiye'nin geçmişte kurduğu kritik ve hayatî ittifakların tümünün, ya büyük düşman Rusya'ya karşı tesis edildiği ya da Rusya'nın, Türkiye'nin tüm dünyaya karşı sırtını dayadığı büyük bir güç olduğu hatırlanması gereken bir gerçekliktir.

Bütün bu gelişmeler ışığında Türkiye'nin, Soğuk Savaş sonrası yeniden şekillenmekte olan uluslararası sistemdeki konumu önem kazanmaktadır. Türkiye önüne çıkan imkân ve fırsatları iyi değerlendirerek, yakalamış olduğu bu tarihî fırsattan yararlanacak ve Türk Cumhuriyetleri ile arasında etkili ve verimli bir bağ kurabilecek midir? Yoksa II. Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi uluslararası sistemin oluşumunda edilgen bir tutum takınarak gelişen olaylara seyirci kalacak ve yalnızca tepkisel politikalar mı geliştirecektir? Günümüz uluslararası sistemi, statükoyu korumak için dahi aktif politikalar izlemeyi zorunlu kılmaktadır. Kaldı ki Türkiye gibi çevresi istikrarsızlıklarla dolu ve dinamik gelişmelerin yaşandığı coğrafyada bulunan bir devlet, dış politika alanında güncel konuları takip ederken aynı zamanda uzun erimli politikaları da planlayıp uygulayabilmelidir.

Çalışmamızda Transkafkasya üzerinde sahip olduğu etki ve nüfuz ile bölgedeki gelişmelerde belirleyici ana faktörlerden biri olduğuna inandığımız RF'nin Transkafkasya'ya yönelik dış politikasının Türkiye'ye etkileri konusunu inceledik.

Dört bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Transkafkasya'nın bölgesel ve uluslararası sistem açısından önemi, bölge devletlerinin durumlarını da kapsayan bölge içi dinamikler ve bölgedeki çatışma, kriz ve sorun alanları ortaya konmuştur.

İkinci bölümde Çarlık Rusya'sından RF'ye kadar Rus tarihi günümüze ışık tutması ve neden-sonuç bağıntısının kurulabilmesine yardımcı olması amacıyla kısaca incelenmiştir. Bölümün devamında günümüzde RF dış politikasını yönlendiren başlıca referansı oluşturan RF dış politika doktrini analiz edilmiştir. RF dış politikasının genel bir değerlendirmesinin de yapıldığı bu

bölümde, daha sonra RF'nin Transkafkasya politikası genel ve bölge devletleri bazında ayrı ayrı ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise RF'nin bölgeye yönelik dış politikasının oluşumuna etki eden bölgesel ve küresel güçlerin Transkafkasya'ya yönelik dış politikaları incelenmiştir. Bu bölümde incelenen başlıca aktörler; ABD, AB, Çin, İran ve Türkiye'dir.

Dördüncü bölümde öncelikle Türkiye-RF ilişkileri, müteakiben de RF'nin Transkafkasya politikasının Türkiye'ye etkileri politik, ekonomik, askerî ve kültürel açıdan incelenmiştir. Sonuç ve değerlendirme bölümü ile çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
TRANSKAFKASYA'NIN BÖLGESEL VE ULUSLARARASI SİSTEM AÇISINDAN ÖNEMİ

I- Transkafkasya'nın Tanımlanması ve Önemi

A- Transkafkasya'nın Coğrafî Konumu

Doğuda Hazar Denizi, batıda Azak Denizi ve Karadeniz, kuzeyde Kuban ve Kuma nehirleri, güneyde Türkiye ve İran ile çevrelenmiş bölgeye Kafkasya denmektedir.[1] Bölge, Kırım'ın doğusundaki Taman Yarımadası'ndan Hazar Denizi'nin batısındaki Apşeron Yarımadası'na kadar uzanır. Kafkasya iki yanında deniz bulunan (Karadeniz ve Hazar Denizi) bir "kara boğazı" niteliğindedir ve Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birbiriyle buluşturan coğrafî bir konuma sahiptir.[2] Kafkasya yaklaşık 5000 km. uzunluğundaki Akdeniz, Ege Denizi, Marmara Denizi, Boğazlar, Karadeniz ve Azak Denizi'nden ibaret olan su yolunun doğu ucundadır. Kafkasya kuzey ile güney ve doğu ile batı yollarının düğüm noktasını oluşturmaktadır.[3] Avrupa Rusya'sı ve Orta Asya ile Ortadoğu'yu

---

[1] Mustafa Pamuk, *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü–Bugünü–Yarını*, İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, 1995, s.1.

[2] Suat İlhan, *Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği*, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No:162, 1999, s.11.

[3] Savaş Yanar, *Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002, s.20.

birbirine bağlar. Orta Asya, doğu-batı yönünde denizlere en kısa ve uygun bu bölge üzerinden bağlanır.[4] Asya ve Avrupa kıtalarını birbirinden ayıran bölgenin yüzölçümü yaklaşık 450.000 km²'dir. Büyük Kafkas dağları bölgenin en önemli yükseltisidir. Bu dağ silsilesi Hazar Denizi sahilindeki Bakü'den, Karadeniz sahilindeki Anapa'ya kadar kuzeybatı doğrultusunda uzanır. Bu dağlar aşılması güç büyük birer coğrafî engeldirler. Bu dağ silsilesinin her iki tarafının irtibatını sağlayan ana noktalar Hazar Denizi'nin batı kıyısında bulunan ve Dağıstan ile Azerbaycan arasında bağlantıyı sağlayan Derbend Geçidi ile Kuzey Osetya ile Güney Osetya'yı birbirine bağlayan

Daryal Geçidi'dir.[5]

Şekil – 1: Transkafkasya Siyasi Haritası.
Kaynak: Hakan Kantarcı, *"Kafkasya Jeopolitiğinde Kriz Alanları ve Güç Mücadelelerinin Türkiye'ye Etkileri"*, **2023**, Atılım Yayınları, Ankara, No:53, Eylül 2005, s.34.

---

[4] Okan Mert, *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, İstanbul, IQ Yayınları, 2004, s.16.

[5] Rauf A. Guseynov, "Ethnic Situation in the Caucasus", *Perceptions*, September-November 1996, s.120.

Büyük Kafkas Dağları, Kafkasya'yı[6] iki kısma ayırır: (Şekil–1)

Kuzey Kafkasya

Transkafkasya (Güney Kafkasya/Mavera-i Kafkasya/Zakafkasya)

Güneyden Samur Nehri, Kafkas Dağ silsilesi ve İngur nehri, doğudan Hazar Denizi, batıdan Azak Denizi ve Karadeniz, kuzeyden ise Kuma Nehri ve birçok gölün oluşturduğu Maniç Hattı ile çevrelenmiş bölgeye Kuzey Kafkasya denir.[7] Kuzey Kafkasya, RF'ye bağlı yedi otonom cumhuriyetten oluşmaktadır. Bunlar; Adıgey, Karaçay-Çerkes, Kabardin-Balkar, Kuzey Osetya, Çeçenistan, İnguşetya ve Dağıstan cumhuriyetleridir.[8] Kuzeyde Büyük Kafkas Dağları, doğuda Hazar Denizi, güneyde İran, batıda Türkiye ve Karadeniz arasında kalan bölgeye ise Transkafkasya denmektedir.[9] Transkafkasya bölgesinde Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bağımsız devletleri bulunmaktadır. Coğrafî olarak Kuzey Kafkasya Avrupa kıtasına, Transkafkasya ise Asya kıtasına dâhildir. Ancak siyasi açıdan Kafkasya bir bütün olarak Avrupa kıtasına dâhildir. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan farklı dil, din ve etnik gruplara sahip olsalar da tarih, coğrafya ve

---

[6] Doç. Dr. Ufuk Tavkul, Kafkasya'yı tarihî, etnik ve kültürel açıdan Kafkas sıradağları ve bu dağların kuzeyinde yer alan coğrafya olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla Tavkul'a göre Kafkasya, bugün Rusya Federasyonu toprakları içerisinde bulunan Kuzey Kafkasya topraklarından ibarettir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ufuk Tavkul, "Kafkasya'nın Hassas Etnik Dengelerinde Yeni Bir Tehdit Unsuru "Kazaklar", *Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya*, Ed. Okan Yeşilot, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2005, s.71, Ufuk Tavkul, *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2002, s.12.

[7] Yanar, *a.g.e.*, s.20.

[8] Tavkul, *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*, s.12.

[9] Mehmet Uysal, *Güney Kafkasya'nın Dünü-Bugünü-Yarını*, İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, 1993, s.1.

ekonomik bağlar bu üç ülkeyi bir bölge olarak tanımlamaya olanak vermektedir.

B- Transkafkasya'nın Tarihi ve Rusya'nın Transkafkasya'yı Ele Geçirmesi

Konuyu ele almadan önce Kafkasya müteakiben de Transkafkasya kelimelerinin anlam ve kökenlerini açıklamak yerinde olacaktır. "Kafkas" ya da "Kafkasya" adı tarihte ilk kez eski Yunan düşünürlerinden Aiskhylos'un M.Ö. 490'da kaleme aldığı, *"Zincire vurulmuş Zevk ve Eğlence"* adlı eserinde kullandığı "Kavkasos Dağı" deyimiyle ortaya çıkmıştır. Kafkas kelimesi, Farsça Kâfkah yani Kaf Dağı'ndan türetilmiştir. Bölge eski Yunan'dan Romalılar'a kadar "Kavkasus", Rönesanstan sonra ise Hümanistlerin eserlerinde, "Caucasus", "Caucasia", "Caucasie" adlarıyla nitelendirilmiştir.[10] Transkafkasya bölgesini, Ruslar "Zakavkaz", İngilizler "Transcaucasus", Osmanlı ve Araplar, "Mavera-i Kafkasya" demişler ve Güney Kafkasya anlamından çok "Kafkas ötesi" anlamını kullanmayı tercih etmişlerdir.[11]

Tarihte birçok devlet ve imparatorluğun (Kimmerler, İskitler, İran kökenli Sarmatlar, Alanlar, Hunlar, Avarlar, Hazarlar, Romalılar, Bizanslılar, Sasanîler, Araplar, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Kıpçaklar, Moğollar, Hülagü İmparatorluğu, İlhanlı Devleti, Emevîler, Safeviler vb) hâkimiyeti altında yaşayan Transkafkasya'da V. ile X. yüzyıllar arasında hüküm süren Hazar İmparatorluğu

---

[10] Ali Faik Demir, *Türk Dış Politika Perspektifinden Güney Kafkasya*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2003, s.59.

[11] Demet Şefika Acar, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kafkaslar ve Güvenlik Sorunları", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, No:5, 2005, s.165.

dışında bölge merkezli güçlü bir imparatorluk ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle Transkafkasya, etrafında var olan büyük imparatorlukların kenar bölgesinde bulunmuş, konumu itibariyle çevresindeki güç merkezleri arasında sürekli olarak bir mücadele alanı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ve İran arasında bölgeye hâkim olmak amacıyla süren mücadeleye XVIII. yüzyılda Rusya da katılmıştır.[12] Böylece Transkafkasya'daki dengeler 1800-1830 yılları arasında değişmiştir. Bu tarihten sonra bölge üzerinde sürekli azalan Osmanlı ve İran etkisinin aksine sürekli artan bir Rus etkisinden söz etmek mümkündür. Bu süreci bu yıllarda Rusya'nın siyasi, askerî, teknolojik ve ekonomik gücünün Kafkasya'ya yansıması şeklinde değerlendirmek mümkündür.[13]

Rusya sıcak denizlere inme idealini gerçekleştirmek için Balkanlar ve Türk Boğazlarıyla birlikte stratejik önemi büyük Transkafkasya'ya da büyük önem vermiştir. Rusya'nın Transkafkasya'ya olan ilgisi I. Petro zamanına kadar uzanmaktadır.[14] Rusya'nın bu dönemde Transkafkasya'ya müdahale etmesinin temel nedeni Bizans'ın yıkılmasından sonra devraldığı Ortodoks Hıristiyanlığının hamiliği rolüyle bölgedeki Hıristiyanları, Müslüman Osmanlı ve İran'ın elinden kurtarmak olmuştur. Rus elitine göre Rusya, kendine sorumluluk olarak addettiği bu kutsal görev ile hem Ortodoksları korumakta hem de Hıristiyan olmayan halklara medeniyet götürmekte, istikrarı sağlamakta ve refah seviyesini arttırmakta idi.

---

[12] Mustafa Aydın, *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar*, İstanbul, Gökkubbe Yayınları, 2005, s.237.

[13] Aydın, *a.g.e.*, s.237.

[14] Nurettin Türsan, Kemal Soyupak vd., *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığı ve Karabağ Olayları*, İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, 1992, s.6.

Rusya, Transkafkasya'nın bir bölümünü kendisinden himaye talep eden Hıristiyan krallar (Gürcü krallar) vasıtasıyla, bir bölümünü ise işgal yoluyla ele geçirmiştir.[15] 1801 yılında Gürcistan'ı ilhak ederek Transkafkasya'ya giren Rusya, İran'ı 1828 Türkmençayı, Osmanlı İmparatorluğu'nu ise 1829 Edirne Antlaşması ile bölgeden çıkarmıştır.[16] 1878 yılında Osmanlı'nın Batum'u Rusya'ya bırakmasıyla bütün Transkafkasya Rusya'nın hâkimiyetine girmiştir.[17] İran yaptığı antlaşmalar sonrasında bölgeye yeniden nüfuz edememiştir. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeye olan ilgisinin 1853-1856 Kırım Harbi ve ardından Osmanlı topraklarına bölgeden yapılan yoğun göçler ile sürdüğü görülmüştür.[18]

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Rusya'nın bölge politikaları üç aşamalı bir seyir izlemiştir. Birinci aşamada Kuban ve Terek nehirleri boyunca Kazaklar tarafından bir güvenlik şeridi oluşturulmuştur. Daha sonra merkeze ve doğuya olmak üzere iki yönde genişlemeye yönelinmiştir. 1801'de Gürcistan ve Tiflis ele geçirilmiş, ardından Bakü, Nahçıvan ve Erivan işgal edilmiştir. Çar I. Aleksandr döneminde sağlanan bu ilerlemeler ile Rusların bölgedeki nüfuzu önemli ölçüde artmıştır.[19]

İkinci aşamada Çar'ın ölümünü müteakip Transkafkasya'da hâkimiyeti esas alan İran ile mücadele dönemi başlamıştır. 12 Ekim 1813'de Karabağ'ın Gülistan köyünde yapılan Gülistan Antlaşması ile İran, Ruslara Talış, Şirvan, Guba, Bakü, Gence, Karabağ ve Şeki hanlıklarını kapsayan önemli miktarda toprak bırakmak

---

[15] Margot Light, "Russia and Transcaucasia", *Transcaucasian Boundaries*, Ed: John F. R. Wright vd., London, UCL Press, 1996, s.35.
[16] Demir, *a.g.e.*, s.66.
[17] Light, *a.g.e.*, s.36.
[18] Aydın, *a.g.e.*, s.237.
[19] Demir, *a.g.e.*, s.66.

zorunda kalmıştır. Bu antlaşmanın en önemli sonuçlarından biri de Hazar Denizi'nde donanma bulundurma hakkının yalnızca Rusya'ya verilmiş olmasıdır. 1828 Türkmençayı Antlaşması ile İran, Aras nehrini sınır olarak kabul etmiş ve bölgedeki varlığı tamamen sona ermiştir.[20]

Ardı ardına imzalanan bu iki antlaşma ile Azerbaycan, Aras nehri siyasi sınır olmak üzere ikiye bölünmüştür. Azerbaycan adı da bu bölünmeden payını almış, bu tarihten sonra İran'da kalan kısmı için Cenubî Azerbaycan/ Güney Azerbaycan/İran Azerbaycan'ı, Rusya'da kalan kısmı için de Şimalî Azerbaycan/Kuzey Azerbaycan/Kafkas Azerbaycanı/Sovyet Azerbaycanı vb. terimler kullanılmaya başlanmıştır.[21]

İran'ın bögeden çekilmesinin hemen ardından Osmanlı-Rus savaşı başlamış ve savaşın Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlanması neticesinde Rusya, Hazar Denizi sahiline ve Derbend geçidi vasıtası ile de Transkafkasya' ya inmiştir. Ruslar; İran'dan, Nahçıvan ve Erivan Hanlıklarını, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ise Ahıska ve Ahılkelek bölgeleriyle, Aras'ın güneyindeki Sürmeli'yi almıştır.

Üçüncü aşamada Rusya, Kuzey Kafkasya halklarına olan ilgisini arttırmış ve dikkatini bu bölgeye teksif etmiştir. Rusya bu bölgede aradığı uygun dokuyu bulamamıştır. Bölgedeki doku uyuşmazlığına yol açan en büyük neden Rusların ve Kafkas halkının farklı dinlere mensup olmasıdır.[22] Kafkas halklarının çoğunun Müslü-

---

[20] *A.e.*, s.66.

[21] Gülşen Seyhan Alışık, "Bütöv Azerbaycan" Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme", *Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya*, Ed. Okan Yeşilot, Kitabevi, 2005, s.157.

[22] Bekir Günay, "Kafkas Jeopolitiği ve Ermenistan", *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği*, Ed: Gamze Güngörmüş Kona, İstanbul, Okumuş Adam, 2005, s.299.

man oluşu Rusların işini güçleştirmiştir. Bu dönemde Müslüman toplulukların Ruslar'a karşı mücadelesi yoğunlaşmış ve şiddetini artırmıştır. Müslümanlık bu toplulukların Rus işgaline karşı direnişinde birleştirici unsur olarak ortaya çıkmıştır. Çeçen asıllı İmam Mansur tarafından Ruslar ile savaştıktan sonra başlatılan Müridizm hareketinin amacı Kuzey Kafkasya'nın Müslüman halklarını birleştirerek Ruslara karşı mücadele vermek olmuştur. Şeyh Şamil de Kuzey Kafkasya'da 1859 yılında Ruslara esir düşünceye kadar tam 25 yıl savaşmıştır.[23] Ruslar'ın, Kafkasya'ya yerleşmeleri bölgedeki halkın göç etmeye başlamasına neden olmuştur. Kafkasya'nın kuzeyinde yaşayan Müslüman halklar Türkiye'ye, Ermeniler ise Kafkasya'nın güneyine göç etmişlerdir.

Çarlık Rusya'sı dönemi boyunca bölgede süren Rus hâkimiyeti 25 Ekim 1917'de Rusya'da meydana gelen Bolşevik devrimi ile kesintiye uğramıştır. Kasım 1917'de Bolşeviklerin desteğinde Gürcü, Azeri ve Ermeniler Transkafkasya Meclisini beraberce kurmuşlardır. I. Dünya Harbi'nin, Osmanlı İmparatorluğu ve Bolşevik Rusya arasındaki bölümünü bitiren Brest-Litovsk Antlaşması 2 Mart 1918'de imzalanmıştır. Ancak Transkafkasya Meclisinin Gürcü ve Ermeni üyeleri bu antlaşmayı tanımak istememişler ve sonuçta önce Gürcüler daha sonra Azeri ve Ermeniler Meclis'ten ayrılıp 28 Mayıs 1918'de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Gürcistan'da Menşevikler, Ermenistan'da Taşnak Hareketi, Azerbaycan'da ise Musavat Partisi liderliğinde 1918 yılında bağımsızlık ilanları birbirini takip etmiştir.[24] Mehmet Emin Resul-

---

[23] Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 4. bsk., 1999, s.332.

[24] Haluk Selvi, "Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü" Sakarya Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Mer-

zade başkanlığında kurulmuş olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti XX. yüzyılın kurulan ilk Türk Cumhuriyeti olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'da Bolşevik ihtilalinin patlak vermesinden faydalanarak Kafkaslar'da askerî ve siyasi açıdan güç kazanmaya başlamış, önce Batum'u sonra da Bakü'yü ele geçirmiştir.[25] 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesinin 11. maddesi gereğince Türk kuvvetleri Kafkasya'dan çekilmişler ve bölge İngilizler tarafından işgal edilmiştir. 1920 yılının sonbaharında Kâzım Karabekir Paşa'nın Doğu Harekâtı ile Doğu Anadolu üzerindeki Ermeni emelleri sona erdirilmiş, Millî Mücadele'nin ilk zaferi kazanılmış ve Ankara Hükümeti'nin uluslararası alanda imzaladığı ilk antlaşma olan Gümrü antlaşması ile ilk siyasi zafer kazanılmıştır.[26]

Ancak Kızıl Ordu, Mart 1920'de Azerbaycan'ı, Aralık 1920'de Ermenistan'ı ve Şubat 1921'de Gürcistan'ı işgal ederek bölgeyi tekrar ele geçirmiştir. Sovyetlerin giderek artan baskısı neticesinde 12 Mart 1922'de üç devlet, Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne (SSC) dönüşmüştür. 1936 yılında ise Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri oluşturul-

---

kezi, (Çevrimiçi) http://www.satemer.sakarya.edu.tr/pdf/azerbaycan.pdf, 15 Ocak 2006.

[25] Mustafa Budak, "Mondros Mütarekesinden Sonra İngilizlerin Batum'u İşgali", *Kafkas Araştırmaları III*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1997, s.118.

[26] Ancak Gümrü Antlaşması'nın imzalanmasından bir gün sonra Ermenistan, Kızılordu'nun işgali altına girdiğinden bu antlaşma uygulanamamıştır. 16 Mart 1921 tarihinde Rusya ile yapılan Moskova Antlaşması ve 13 Ekim 1921'de Ermenistan ile yapılan Kars Antlaşması ile Türkiye'nin doğu sınırı çizilmiştir. Muhammed Erat, "Kâzım Karabekir Paşa'nın Ermeniler Üzerine Harekâtı (1920)", *Kafkas Araştırmaları II*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1996, s.104.

muştur. Böylece bölgede 1991 yılına kadar sürecek olan Sovyet hâkimiyeti dönemi başlamıştır. Bu dönemde Ahmet Raşid'in Orta Asya için söylediği gibi Bolşevikler; Transkafkasya'yı dış dünyanın yalnız Moskova'dan görebildiği diplomatik bir zindana çevirmişlerdir.[27]

Yukarıda ifade edildiği gibi Rusya son iki yüzyılda adeta Transkafkasya'nın tarihini yazmıştır. Rusya'sız bir Transkafkasya tarihinden bahsetmek mümkün değildir. Ancak yüzyılın son imparatorluğu olan SSCB'nin dağılması sonrası Batı'nın bölgeye yıldan yıla daha fazla nüfuz etmesi ile Transkafkasya'da yeni bir tarih yazılmakta ve bu yeni dönemde RF diğer aktörlere nazaran sahip olduğu üstünlük ve avantajlar ile bölgede çıkarlarını korumaya çalışan aktörlerden yalnızca biri konumunda bulunmaktadır.

C- Transkafkasya'nın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi

Avrupa ve Asya'nın omurgasını oluşturan Transkafkasya aynı zamanda Orta Asya'ya açılan bir kapıdır. Transkafkasya bölgesini kontrol eden veya kontrol altına alan güç/güçler Orta Asya'ya, Hazar Havzası'na ve Karadeniz'e el atma ve hâkim olma imkânına sahip olacaktır. Bu bağlamda Mackinder'in "Kara Hâkimiyet Teorisi" ve Spykman'ın "Kenar Kuşak Teorisi"nde belirttikleri üzere bu bölgeyi elde bulunduran Asya'ya, Asya'yı elinde bulunduran da dünyaya hükmedecektir. Transkafkasya bu özelliği ile "kuzey–güney" ve "doğu-batı" arasında bir

---

[27] Ahmed Raşid, *Orta Asya'nın Dirilişi*, İstanbul, Cep, Eylül 1996, s.30. akt: Ersegül B. Ünüvar, "Yeni Büyük Oyun: Hazar Bölgesinde Rekabet ve Güvenlik Arayışı", *Stratejik Öngörü*, İstanbul, TASAM, No:1, 2004, s.99.

köprü ve hamle yeridir.[28] Coğrafî konumu itibariyle tarihin eski dönemlerinden beri önemli bir ticarî geçiş bölgesi[29] olan Transkafkasya, Basra Körfezi'ni kontrol eden stratejik bir konuma da sahiptir.[30]

Transkafkasya, Avrupa ile Asya, İslam ile Hıristiyanlık, Türklük ile Slavlık arasında dağlık bir geçittir. Tarih boyunca büyük imparatorlukların rekabet alanı olagelmiştir.[31] Günümüzde de geçmişte olduğu gibi üç büyük imparatorluk devamı ülkenin (Türkiye, İran ve RF) arasında tampon bir bölgedir. Bu üç büyük güç de bölgeyi kendi nüfuz alanı olarak görmektedir.[32] Diğer bir ifadeyle Transkafkasya kıtalararası, milletlerarası ve kültürler arası bir kesişme ve geçiş noktasıdır. Bu geçiş özelliği Türk Dünyası için çok daha önemlidir. Tüm Türk dünyasını tek bir vücut olarak kabul edersek Transkafkasya bu vücudun boğazıdır.[33] Transkafkasya olmadan bütünlüklü bir Türk dünyasından bahsetmek mümkün değildir.

Transkafkasya (Karadeniz ve Hazar bütünlüğü içerisinde) küresel jeopolitik düzlemde zengin doğal kaynak rezervlerinin varlığı ve stratejik ulaştırma hatlarının üze-

---

[28] Hakan Kantarcı, "Kafkasya Jeopolitiğinde Kriz Alanları ve Güç Mücadelelerinin Türkiye'ye Etkileri", *2023*, Atılım Yayınları, No:53, Eylül 2005, s.33.

[29] Aydın, *a.g.e.*, s.37.

[30] Sönmez Can, "Jeopolitik Açıdan Kafkasya", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, C.III, No:4, 1996, s.209.

[31] Fırat Purtaş, *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, Ankara, Platin Yayınları, 2005, s.225.

[32] Jim Macdougal, "Russian Policy in The Transcaucasian "Near Abroad" *Demokratızatsıya*, (Çevrimiçi) http://www.demokratizatsiya. org/Demyüzde20Archives/DEMyüzde2005-01yüzde20macdougall.pdf, 14 Şubat 2006, s.89.

[33] *Kafkasya'nın Jeopolitik Sorunları*, Ankara, ASAM Yayı., Kafkasya Araştırmaları Dizisi:7, 2003, s.6.

rinde bulunan coğrafyası ile Avrasya'nın jeostratejik konumuna günümüzde ve gelecekte yön verecek önemli bir alandır. Bölge bu özelliklerinden ötürü küresel ve bölgesel güçlerin jeopolitik, askerî-politik ve ekonomik çıkarlarının odağındadır. Bölgede süren güç ve güvenlik boşluğu, Avrasya'daki güvenlik ve istikrarı tehlikeye atmaktadır.[34] Bölge Soğuk Savaş sonrası dönemin başlıca jeopolitik ilgi odağı olmuştur.[35] Jeopolitik ve jeoekonomik konumu nedeniyle küresel yapı içinde bir alt sistem olmaktan çıkarak belirleyici bir yer işgal etmeye başlayan Transkafkasya, küresel güçlerin kendi menfaatlerini korumak için ortaya attıkları projelerin de hedefleri arasındadır.[36] Bu projeler RF'nin "yakın çevre", ABD'nin "Büyük Ortadoğu" ve AB'nin "Genişlemiş Avrupa" projeleridir.

Transkafkasya dünya politikasında son iki yüz yıldır kendine önemli bir yer edinmiştir. Bakü'de üretilen petrol XIX. yüzyıldan XX. yüzyılın ortalarına kadar küresel ölçekte önem taşımıştır. Sahip olduğu zenginlikler ve jeopolitik önemi nedeniyle bölge, I. ve II. Dünya Harpleri sırasında ve sonrasında büyük mücadeleye sahne olmuştur.[37] SSCB döneminde bölgenin jeopolitik ve jeostratejik önemi büyük ölçüde azalmış, Moskova'ya odaklanan Batı

---

[34] Alexander Goncharenko, "Caspian–Black Sea Security Challenges and Regional Security Structures", *Connections*, The Quarterly Journal, C.III, No:2, June 2004, s.1.

[35] İlhan, *a.g.e.*, s.12.

[36] Mert Gökırmak, "Düşük Yoğunluklu Demokrasi ve Kafkaslarda Güvenlik", *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği*, Ed: Gamze Güngörmüş Kona, İstanbul, Okumuş Adam, 2005, s.243.

[37] XX. yüzyılın başlarında Transkafkasya'nın en önemli iki şehri Bakü ve Batum'du. İki şehir 1883 yılından beri demiryolu, 1907 yılından bu yana da petrol boru hattı ile birbirine bağlıdır. Revaz Gachechiladze, "Geopolitics in the South Caucasus: Local and External Players", *Geopolitics*, C.VII, No:1, Summer 2002, s.113-114.

tarafından ihmal edilmiştir. Devasa Sovyet toprakları içerisinde NATO'nun güney kanadını (Türkiye'yi), Varşova paktı (SSCB) ile buluşturan bölge suni bir perde ile Anadolu'dan ayrılmıştır. Son 50 yıldır (Soğuk Savaş dönemi boyunca) bölgede gözlenen istikrar bu suni perdenin oluşturduğu katı bir stratejik dengenin ürünüdür.[38] Soğuk Savaş'ın bitmesi ile bağımsızlıklarını kazanan Transkafkasya devletleri, RF'ye stratejik yakınlıkları dolayısıyla olası partnerler (ABD, AB, Türkiye…) tarafından askerî-politik açıdan çekici bulunurken, özellikle Azerbaycan'ın hammadde kaynaklarına sahip olması onun ekonomik açıdan da çekiciliğini arttırmıştır.[39]

SSCB'nin dağılması ile Soğuk Savaş sona ermiş, 15 yeni bağımsız devlet uluslararası sisteme dâhil olmuştur. SSCB'nin dağılmasından her yönüyle en şiddetli ve büyük boyutta etkilenen devlet şüphesiz dağılan imparatorluğun varisi olan RF olmuştur. SSCB ile özdeşleştirilen RF[40] dağılma sonrasında hem jeopolitik/ jeostratejik hem de coğrafî ve demografik açıdan büyük kayıplara uğramıştır. XX. yüzyılın son imparatorluğunun çöküşü ile hâkim olduğu Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde jeopolitik boşluk alanları oluşmuştur. Doğu Avrupa, Avrupa Birliği(AB)'nin ve NATO'nun doğuya

---

[38] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre, 19. bsk, 2004, s.125.

[39] V. K. Yegorov, "Rusya–Türkiye İlişkilerinde Hazar Sorunu", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, Ed: Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.165.

[40] Encausse'ye göre; RF/SSCB özdeşliği bir tesadüf eseri değil, kasıtlı bir projenin sonucudur. Bu proje kendine özgü kimliğinden soyutlanmış Rusya'yı, gelecekte yeni tipte tarihî bir birlik içinde devletleri ve halkları bütünleştirecek bir yapıya dönüştürmekti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hélène Carrère Encausse, *Tamamlanmamış Rusya*, Çev: Reşat Uzmen, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2003, s.11- 16.

doğru genişlemesi ile Batıya entegre olurken Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya jeopolitik mihveri oluşan güç boşluğunu doldurmak isteyen küresel ve bölgesel aktörlerin güç mücadelesine sahne olmuştur. Özelikle Transkafkasya, Soğuk Savaş sonrası adeta şiddet saçan bir bölgeye dönüşmüştür.

Brezezinski, "Avrasya Balkanları" olarak tanımladığı bölgenin önemini şu üç nedenle açıklamaktadır.[41]

Avrasya'nın zengin ve sanayileşmiş Doğu (Asya – Pasifik) ve Batı (AB) uçlarını birbirlerine doğrudan bağlaması itibariyle jeopolitik açıdan,

Bölgeye komşu olan Türkiye, Rusya ve İran ile bölgede varlığını giderek hissettirmeye başlayan Çin'in tarihsel özlem ve güvenlik algılamaları açısından,

En önemlisi de bölgede bulunan büyük miktarda petrol ve doğalgaz rezervleri ile zengin yeraltı kaynakları bakımından bölge büyük önem taşımaktadır.

Transkafkasya'nın geçmişe nazaran dünya kamuoyunun daha fazla dikkatini çekmesine neden olan iki olay SSCB'nin dağılması ve 11 Eylül 2001'de ABD'yi hedef alan terörist saldırılardır. SSCB'nin dağılması sonucu bölgeye ilişkin her türlü bilgiye dünya kamuoyunun serbest ve sınırsız olarak erişimi sağlanmış, daha da önemlisi bölge üzerindeki SSCB egemenliği ortadan kalkmıştır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Ortadoğu kaynaklarına alternatif yaratabileceği düşünülen bölgenin enerji kaynaklarına gereksinim daha fazla ön plana çıkmıştır. Bölgeye yönelik uluslararası ilgi artmış, uluslararası

[41] Zbigniew Brezezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, Çev: Ertuğrul Dikbaş, Ergun Kocabıyık, İstanbul, Sabah Yayınları, 1998, s.112-113.

yatırımlar (petrole yönelik) için uygun bir ortam oluşmuştur.[42]

Transkafkasya, dünyanın zengin doğal kaynaklara sahip bölgelerinden biridir. "Petrol ve doğalgaz jeopolitiği" bölgedeki başta ekonomik olmak üzere siyasi ve askerî gelişmelere etki eden en önemli unsurdur. SSCB'nin dağılması ile birlikte Transkafkasya, Orta Asya ve özellikle de Hazar Denizi bölgesinde yer alan zengin petrol yatakları, başta ABD'nin petrol şirketleri olmak üzere uluslararası şirketlerin yoğun ilgisine sahne olmuş ve ardı ardına milyarlarca dolarlık projeler hayata geçirilmiştir.[43]

Güçlü devletler için sahip oldukları doğal kaynaklar, jeopolitik ve jeostratejik konumları önemli avantajlar sağlarken Transkafkasya'da olduğu gibi küçük, güçsüz ve geçmişte devlet geleneği olmayan devletler için bu özellikler büyük olumsuzluklar yaratmaktadır. Küresel ve bölgesel güçler jeopolitik, ekonomi-politik ve stratejik çıkarlarını maksimize etmek için bölge üzerinde etkinlik kurmaya çalışmaktadırlar.

Transkafkasya'nın ekonomik açıdan önemi incelendiğinde iki unsur ön plana çıkmaktadır. Birincisi, bölge ülkelerinden Azerbaycan'ın sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri, ikincisi ise bölgenin Hazar Havzası enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara aktarım alanı üzerinde bulunmasıdır. Transkafkasya coğrafyasında ispatlanmış petrol ve doğalgaz rezervleri ile göze çarpan tek ülke Azerbaycan'dır.[44] Ermenistan ve Gürcistan'ın,

---

[42] Necdet Pamir, "Güney Kafkasya'nın Enerji Boyutu", *Güney Kafkasya'ya Güncel Bakış Sempozyumu*, Harp Akademileri, 27-28 Ocak 2005.

[43] *A.e.*, s.3.

[44] Azerbaycan 20 Eylül 1994'de "Asrın Antlaşması"nı imzalamıştır. Azerbaycan'da 2001 yılına kadar imzalanan 21 antlaşma ile petrol endüstrisine 57 milyar dolarlık yatırım yapılması öngörülmektedir.

ispatlanmış rezervler bakımından pek şanslı olmadığı görülmektedir. Bu ülkeler ise enerji kaynaklarının uluslararası pazara RF'den geçmeyen alternatif yollarla ulaştırılmasına yönelik stratejilerde kilit konumda olmaları nedeni ile önemlidirler. Özellikle Gürcistan, Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı ve bu hatta paralel döşenmekte olan Şah Deniz doğalgaz boru hattının (Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı) geçiş ülkesi olması nedeniyle büyük stratejik öneme sahiptir.[45]

1- Rusya Federasyonu Açısından Transkafkasya'nın Önemi

A- Güvenlik Açısından Önemi

Ruslar, güvenliği sürekli olarak ülkelerinin etrafında bir etki ve nüfuz kuşağı (bir tampon bölge) oluşturmak ile eş tutmuşlardır. Transkafkasya, RF'nin Kafkas sıra dağlarından oluşan güney sınır bölgelerini stratejik açıdan kontrol etmektedir. Bölge, RF'nin güneyinin güvenliğinin sağlanmasında büyük öneme sahiptir. RF'nin doğu sınırları Pasifik Okyanusu'na, kuzey sınırları ise Kuzey Kutbuna dayanmaktadır. RF'nin doğu-batı derinliğinin genişliğine karşın, kuzey-güney derinliği dardır ve güney sınırlarını koruyacak herhangi bir doğal engel bulunmamaktadır. Ayrıca RF'nin omurgasını oluşturan sanayi ve endüstri açısından en gelişmiş ve yoğun nüfusun yaşadığı bölgeler hemen Transkafkasya'nın kuzeyindedir. RF'nin kendisine tarih boyunca rakip ve tehdit olarak gördüğü İran ve Türkiye'nin, Transkafkasya ile komşu olması da bölgeyi RF için önemli kılmaktadır.

Bkz. Reşad Muradov, "Azerbaycan'ın Ekonomik Yapısı, Potansiyeli ve Yatırım İmkânları", *Türk Cumhuriyetlerinde Yatırım İmkânları*, Ed: Hasan Selçuk, İstanbul, TASAM, 2004, s.27.

[45] Pamir, *a.g.e.*, s.2.

RF için güvenlik yönünden duyulan başka bir endişe ise SSCB'nin dağılmasının ardından Transkafkasya'da ortaya çıkan çatışmaların kendi topraklarına sıçrayarak ülke bütünlüğünü tehdit etmesi olasılığıdır. Bu bölgedeki sorunlu alanlardan Güney Osetya ve Abhazya'nın RF ile ortak sınırı bulunmaktadır ve Gürcistan'dan ayrılarak RF'ye dâhil olmak istemektedirler.[46] RF, Transkafkasya'da sınırlar ve sorunlar açısından mevcut durumun devamından yana bir politika izlemektedir. Yani bir anlamda *istikrarlı istikrarsızlığı* korumak istemektedir.[47]

B- İSTİKRAR AÇISINDAN ÖNEMİ

RF, Transkafkasya'yı istikrarsız bir bölge olarak görmektedir. Bölgedeki dondurulmuş etnik çatışmalara günümüze kadar herhangi bir çözüm bulunamamıştır. Bölge ülkelerinin çoğu kırılgan bir siyasi, politik ve yönetimsel yapıya sahiptir. Etnik kompozisyonları hassasiyetlerini arttırmaktadır.

Transkafkasya bölgesi, RF'nin etnik açıdan en karışık ve güvenlik açısından en istikrarsız bölgesi olan Kuzey Kafkasya ile komşudur. RF, Transkafkasya'yı, Kuzey Kafkasya'nın devamı olarak algılamakta ve Kuzey Kafkasya'da birçok istikrarsızlık potansiyelini ve ayrılıkçı eğilimleri[48] sınırları ötesinde, Transkafkasya'da etki sahi-

---

[46] Güney Osetya'daki istikrarsız durum, Kuzey Osetya'yı; Abhazya'daki istikrarsız durum da Adıgey Cumhuriyeti'ni olumsuz olarak etkilemektedir. Syed Adnan Ali Shah, "Russia's Foreign Policy Towards Southern Caucasus", (Çevrimiçi) http://www.issi.org. pk/journal/2004_files/no_2/article/4a.htm, 16 Mart 2006.

[47] Tavkul, *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*, s.192.

[48] Kuzey Kafkasya, tarihte olduğu gibi günümüzde de Rusya'nın büyük bir problem sahasıdır. Etnik açıdan çok karmaşık olan bölge Rusya'nın tarihî böl-yönet politikasına göre dizayn edilmiş siyasi sınırlara sahiptir ve sosyo–ekonomik durum çok kötüdür. Örneğin 2003 yılında RF, Dağıstan bütçesinin yüzde 80,7'sini, İnguşetya bütçesinin

bi olarak önlemeyi amaçlamaktadır. RF kendi toprak bütünlüğünü sınırları ötesine nüfuz ederek korumaya çalışmaktadır. Bu çerçevede Transkafkasya'da hâkimiyet kurmak ve başka aktörlerin bölgede söz sahibi olmasını engellemek RF tarafından toprak bütünlüğünün korunması açısından bir zorunluluk olarak görülmektedir.

C- JEOPOLİTİK AÇIDAN ÖNEMİ

Transkafkasya, RF için bulunduğu coğrafya itibariyle jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük önem taşımaktadır. Transkafkasya, Orta Asya'nın stratejik ön cephesi, Batı ekseninde bir koridor, güney-kuzey ekseninde bir geçiş bölgesi olması dolayısıyla RF açısından hayatî önemi haizdir.[49] Transkafkasya; Rusya-Ortadoğu, Rusya-Akdeniz ve Rusya-Afrika arasında tek bağlantı ve geçit konumundadır.[50] RF; ABD, AB, Türkiye, Pakistan ve Suudi Arabistan gibi diğer dış güçleri bölgede engelleme gayreti içindedir. RF bölgedeki yerini sağlamlaştırmak için Avrasya'nın doğusunda Çin, güneyinde Hindistan, Ortadoğu'da ise İran ile stratejik ortaklıklar kurmuştur.

RF, Soğuk Savaş sonrası zayıflayan küresel iddialarına rağmen eski nüfuz bölgesinde etkinliğini canlı ve

---

yüzde 84,1'ini ve Çeçenistan bütçesinin yüzde 100'ünü sübvansiye etmiştir. Etnik çatışmalardan dolayı istikrar ve güvenliğin sağlanamadığı bölgede sosyo-ekonomik durumun kötülüğü nedeniyle köktendinci akımlar yükselişe geçmiştir. "Putin's Dilemma", *The International Institute for Strategic Survey*, London, Routledge, 2004/2005, s.145.

[49] İ. Yaşar Hacısalihoğlu, *Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye*, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2001, s.126.

[50] Gamze Güngörmüş Kona, "Türkiye -Azerbaycan İlişkileri: Büyük Umutlar- Talihsiz Gelişmeler ve Yapılması Gerekenler", *Panorama Dergisi*, No:3, Nisan 2004, (Çevrimiçi) http://www.panoramadergisi.com/nisan2004/index.php?dosya=anasayfa, 10 Ocak 2006.

kalıcı kılma uğraşı vermektedir. Bu çerçevede güney kuşağını oluşturan Basra Körfezi, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bütünlüğü, Rusya'nın geleneksel jeopolitik reflekslerinin ilgi odağı olmaya devam etmektedir.[51] Transkafkasya ise Rusya'nın bu bölgelere müdahil olmasına olanak veren bir coğrafyadır. Ayrıca SSCB'nin dağılmasının ardından eski Doğu Avrupa ülkelerinin (Varşova Paktı üyelerinin) AB ve NATO çerçevesinde Batı ekonomik ve güvenlik sistemine entegre olarak RF'den kopmaları sonucunda, RF'nin bölgesel bir güç olarak etkisini hissettirebileceği tek bölge olarak BDT coğrafyası kalmıştır.[52]

Dugin'e göre Transkafkasya, Rus jeopolitiğinin en kırılgan noktasıdır. Rusya (Heartland) ile Türkiye ve İran (Rimland) arasındaki Kafkasya topraklarında şiddetli askerî çatışmaların olması bir tesadüf değildir. Transkafkasya'nın kontrol edilmesi sıcak denizlere inişin önünü açmaktadır.[53] Rusya stratejik jeopolitik çıkarları gereği güneye ve XXI. yüzyılın en önemli bölgelerinden biri olan Asya-Pasifik bölgesine açılımını sağlayan Transkafkasya'dan vazgeçmemektedir.[54]

RF için günümüzde Transkafkasya'yı önemli kılan en büyük unsur Batı'nın ve özellikle ABD'nin bölgede giderek nüfuzunu arttırmasıdır. SSCB'nin dağılması sonrasında kaybedilen Batı kanadının ardından güneyin de (Transkafkasya ve Orta Asya) kontrolden çıkması, Rusya'nın tarihî sıcak denizlere inme politikasının sonu ola-

---

[51] Hacısalihoğlu, *a.g.e.*, s.131.

[52] Gökhan Telatar, "BTC Boru Hattı: Rusya'nın Transkafkasya'daki Etkinliği", *TASAM*, 08 Temmuz 2005, (Çevrimiçi) http://www. tasam. org/modules.php?name=News&file=print&sid=143, 10 Şubat 2006.

[53] Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, Çev: Vügar İmanov, İstanbul, Küre, 2003, s.177-178.

[54] Guseynov, *a.g.e.*, s.134.

cak ve küresel iddialarından tümüyle yoksun kalabilecektir.

D- ASKERÎ ALTYAPI AÇISINDAN ÖNEMİ

Bölgede SSCB döneminden kalmış ve RF açısından hâlâ büyük önem taşıyan askerî tesis ve üsler bulunmaktadır. Özellikle Azerbaycan'daki Gebele RLS istasyonu[55] ve Ermenistan ile Gürcistan'daki askerî üsler RF'nin bölgedeki çıkarlarını korumak ve eski SSCB coğrafyasında ortak güvenlik sistemi oluşturmak açısından büyük önem taşımaktadır.

E- EKONOMİK AÇIDAN ÖNEMİ

RF bölgeye yalnız dış güçlerin müdahalesini önlemek için değil, jeopolitik ve jeoekonomik çıkarlarının karşılıklı etkileşimi sonucu da müdahil olmaktadır. Jeopolitik ve güvenlik çıkarlarının baskınlığına rağmen RF' nin bölgeye yönelik politikalarında ekonomik çıkarlarının da büyük bir önemi vardır.[56] SSCB zamanında birbirini tamamlayacak şekilde yapılandırılan ekonomi, RF'yi Transkafkasya ülkelerine bağımlı kılmaktadır. RF ihtiyacı olan petrol sondaj teçhizatının 2/3'ünü Azerbaycan'dan ve askerî teçhizat üretiminin bazı unsurlarını ise Ermenistan'dan karşılamaktadır.

RF eski SSCB toprakları üzerinde bulunan enerji kaynaklarını kontrol etmeyi istemektedir. Transkafkasya' nın zengin doğalgaz ve petrol kaynaklarına sahip olması ve Hazar enerji kaynaklarının dünya piyasalarına iletim

---

[55] Gebele radar üssü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sinan Oğan, "Gebele Radar İstasyonu: Biri Bizi Gözetliyor...", TÜRKSAM, 19 Eylül 2007, (Çevrimiçi) http://www.turksam.org/tr/ yazilar. asp? kat1= 1&yazi=1286, 5 Kasım 2007.

[56] Vitaly Naumkin, "Russia's National Security Interests in the Caspian Region", *The Security of the Caspian Sea Region*, Ed: Gennady Chufrin, New York, Oxford University Press, 2001, s.122.

yolları üzerinde bulunması RF'nin bölgeye yönelik ilgisini belirleyen diğer bir unsurdur.[57] RF, Hazar enerji kaynaklarının kendi toprakları üzerinden uluslararası piyasalara ulaşması için büyük mücadele vermiştir. RF bunu sağlamakla küresel petrol piyasasındaki konumunu güçlendirmek ve bölgeyi ekonomik ve siyasi açıdan kontrol edebilecek duruma gelmek istemiştir.

2- SSCB Sonrası Kafkasya Jeopolitiğinde Meydana Gelen Değişimler

Soğuk Savaş sonrası dönemde Kafkasya'nın değişen uluslararası konumu üç ayrı düzlemde analiz edilebilir:[58]

Uluslararası küresel dengelerdeki değişim ve bu değişimin bölge üzerindeki etkileri,

Bölgeye doğrudan müdahil olan Türkiye, RF ve İran gibi bölgesel güçler ile Hazar Denizi'ne komşulukları dolayısıyla bölge dengeleri içerisinde önemli yerleri

---

[57] XIX. yüzyılın sonlarından günümüze değin Transkafkasya'nın, Rusya açısından önemini arttıran diğer bir faktör ise Bakü'de keşfedilen petrol olmuştur. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde dünyanın keşfedilmiş en önemli petrol yatakları Bakü'de bulunuyordu. 1903 yılında dünyada en büyük petrol üreticisi olan Çarlık Rusya'sının en önemli üretim merkezi Bakü idi. Daha sonra keşfedilen Volga-Ural ve Sibirya bölgesindeki yataklar üretime geçinceye kadar Bakü, Rusya'nın büyük bölümünün petrol ihtiyacını karşılamıştır. M. I. Goldman, *The Enigma of Soviet Petroluem*, George Allen&Unwin, London, 1980, s.33-35. akt: Emin Gürses, "Kafkasya'da Uluslararası Rekabet", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, C.VII, No:1, 2001, s.251. Lenin "Bakü'nün, Rusya'nın ayrılmaz bir parçası olduğunu ve buranın her ne pahasına olursa olsun Rusya'nın elinde muhafaza edilmesi gerektiğini" sürekli vurgulamıştır. Tahir Sünbül, "Azerbaycan ve İkinci Bağımsızlık", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, No:335, s.61.

[58] Davutoğlu, *a.g.e.*, s.125-126.

olan Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı kapsayan bölgesel düzlem,

Bölgenin etnik ve dinî farklılığında odaklanan bölge içi dengeler ve çelişkiler.

İlk düzlemde Soğuk Savaş sonrası dönemde aralarında ABD, Çin, AB gibi ülke ve uluslararası örgütlerin de bulunduğu küresel güçlerin doğrudan müdahil olduğu bir konjonktür ortaya çıkmıştır. Mustafa Aydın, SSCB' nin dağılması sonrasında Kafkasya ve Orta Asya'da XIX. yüzyılda İngiltere ve Rusya arasında bölgeye yönelik süren güç mücadelesini andıran yeni bir "Büyük Oyun"un[59] oynandığını belirtmektedir.[60] Özellikle küresel ekonomi–

---

[59] "Büyük Oyun" , XIX. yüzyılda kuzeyden Orta Asya'yı ele geçirip hızla Afganistan'a doğru ilerleyen Rus emperyalizmi ile bu yayılma karşısında Hindistan'ı korumak için Ruslar'ı tampon bölgede durdurmayı amaçlayan İngiliz emperyalizmi arasında cereyan eden mücadeleye verilen addır. Deyimi ilk kullanan İngiliz istihbarat subayı Arthur Connaly olmakla beraber dünya siyasi edebiyatına mal eden ünlü İngiliz romancısı Rudyard Kipling (*Kim* adlı romanıyla) olmuştur. Fikret Ertan, *Rusya'nın Dönüşümü (1990-)*, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2001, s.83; Ünüvar, *a.g.e.*, s.98.

[60] Aydın'a göre bugünkü "Büyük Oyun"un amacı geçmiştekinin de olduğu gibi katılan aktörlerin her türlü çıkarlarını maksimize etme çabalarından ibarettir. Ancak yeni "Büyük Oyun"un eski versiyonundan bazı farklılıkları da bulunmaktadır. Eskisinde yalnız iki oyuncu (Rusya ve İngiltere) varken günümüzdekinde Türkiye, RF, İran temel oyuncular ile ABD, Çin, Hindistan, Pakistan, Japonya, İsrail, AB ve Suudi Arabistan gibi birçok aktör vardır. Günümüzdeki versiyonda geçmişteki gibi yalnız devletler değil, çok uluslu ve ulus üstü şirketler ile uluslararası örgütler de oyuna dâhil olmuşlardır. Mustafa Aydın, "New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus Causes of Instability and Predicament", *Center for Strategic Research (SAM)*, s.12-13. (Çevrimiçi) http://www.sam.gov.tr/ perceptions/sampapers/ NewGeopoliticsofCentralAsiaandtheCaucasus.pdf, 10 Ocak 2005; Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler" , *Türk Dış Politikası*, Ed:Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, C.II, 2005, s.392.

politiğin hâkim olduğu bu "Yeni Büyük Oyun", çok uluslu şirketlerin de dâhil olduğu stratejik nitelikli doğal kaynakların aktarımı meselesine odaklanmıştır. Bu düzlemin esasını jeoekonomik unsurlar teşkil etmektedir.[61] ABD, RF ve kısmen AB bölgede bağımsız politikalar izleyebilmektedir. Bu bölgede baskın olan aktörler ABD ve RF'dir. Bu düzlemin diğer bir özelliği de sayılan iki baskın aktör arasındaki ilişkinin rekabet, muhalif olma ve çatışma üzerine kurulu olmasıdır. İlk düzlemdeki bu durum diğer düzlemlere de yansımaktadır.

İkinci düzlemdeki rekabet hem küresel rekabetin yansımalarını içermekte hem de bölgeye doğrudan müdahil büyük ve orta ölçekli bölgesel güçlerin jeopolitik ve diplomatik manevralarını kapsamaktadır. RF–Ermenistan, Türkiye-Azerbaycan yakınlaşmaları, Gürcistan ve İran'ın farklı denge politikaları izlemelerine neden olmaktadır. Türkiye-Gürcistan, Ermenistan-İran ilişkilerinde gözlemlenen yakınlaşma dinamik bölgesel denklemlerin oluşumunu da beraberinde getirmektedir. Bölge ülkelerinin Hazar ve Karadeniz ile ilgili politikaları, Kafkasya denklemini Orta Asya, Ortadoğu ve Balkanlara yayan sonuçlar doğurmakta ve bölgelerarası etkileşim alanları ortaya çıkarmaktadır.[62] Bu düzlemde İran ve Türkiye ekonomik, siyasi ve askerî sınırlamalardan ötürü bağımsız bir bölge politikası izleyememekle birlikte, önemli oyunculardır. Bu oyuncular bölgeye yönelik stratejileri tespit ederken küresel güçlerin karşı strateji ve önceliklerini de dikkate almak zorundadırlar.[63]

---

[61] Davutoğlu, *a.g.e.*, s.125-126.
[62] *A.e.*, s.126.
[63] Goncharenko, *a.g.e.*, s.2.

Üçüncü düzlemde yer alan bölge-içi çelişkiler sıcak çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmakta ve ikinci düzlemdeki aktörleri içine çekebilecek boyutta risk alanları oluşturmaktadır. Örneğin Transkafkasya'daki Ermenistan-Azerbaycan çatışması ve Kuzey Kafkasya'daki Rus-Çeçen savaşı, Türk-Rus ilişkilerini; Gürcü-Abhaz çatışması ve gerilimi ise Türkiye-Gürcistan, RF-Gürcistan ilişkilerini doğrudan etkilemektedir.[64]

Bölgede varolan veya bölgeye ilgi gösteren NATO, AB, AGİT, BDT, GUAM ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı gibi örgütler de bölgenin dinamikleri içerisinde önemli bir yere sahiptirler.

Soğuk Savaş döneminde Karadeniz ve Hazar Havzaları büyük ölçüde SSCB'nin kontrolü altında iken, günümüzde bu havzaların jeopolitiğinde büyük bir değişim yaşanmakta, Karadeniz hızla bir Avrupa denizine, Hazar Denizi ise bir Avrasya denizine dönüşmektedir. RF, SSCB'nin dağılmasıyla her iki bölgede de coğrafî olarak büyük kayıplara uğramıştır. Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olması ile RF'nin Karadeniz çıkışı, Azak Denizi'nin kuzey ucu ile Gürcistan'ın kuzey sınırında bulunan Soçi arasındaki bölgeyle sınırlı kalmıştır. RF, Odesa ve Sivastapol limanları ile Kırım Yarımadası'nı[65] Ukrayna'ya

---

[64] Davutoğlu, *a.g.e.*, s.126.

[65] Kırım 1954 yılında Krusçev tarafından Ukrayna'ya verilmiştir. SSCB döneminde hiçbir şey ifade etmeyen ve sadece Ukrayna'ya karşı yapılmış bir jest olarak değerlendirilen bu olay, SSCB'nin yıkılması sonrasında Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanması ile Rusya Federasyonu için bedeli çok ağır olan bir realiteye dönüşmüştür. RF ile Ukrayna arasında Kırım Yarımadası'ndaki Sivastapol şehrinde bulunan Rus deniz üssünün 2017'ye kadar konuşlanmasının sürdürülmesi konusunda antlaşmaya varılmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. İlyas Kamalov, "Rusya Federasyonu'nun Sınır Sorunları", *Stratejik Analiz*, ASAM Yayınları, No:69, Ocak 2006, s.85-88.

bırakmıştır.[66] Ayrıca Karadeniz'de Mariupul ve İllisevsk, Hazar Denizi'nde ise Bakü ve Krasnovodsk-Türkmenbaşı limanlarını kaybetmiştir. 1991 öncesi Karadeniz'in SSCB' ye ait olan kıyıları üzerinde bugün üç bağımsız devlet (Gürcistan, Ukrayna, RF) bulunmaktadır.

Soğuk Savaş döneminde Varşova paktı üyesi olan Romanya ve Bulgaristan'ın, NATO ve AB'ye dâhil olması da Karadeniz'deki bu dönüşümü hızlandırıcı bir rol oynamaktadır. Aynı şekilde SSCB'nin dağılışı sonrasında, Hazar Denizi'nde kıyısı olan devlet sayısı RF, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın katılımıyla (İran da dâhil olmak üzere) beş ülkeye çıkmıştır.

21 Aralık 1991 tarihinde imzalanan Belojevskaya Puşa (Minsk Antlaşması) Antlaşması'yla SSCB'nin hukukî varlığının sona ermesi ile Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan, Transkafkasya'da üç bağımsız devlet olarak ortaya çıkmıştır. İki yüzyılı aşkın bir süre, önce Çarlık Rusyası, müteakiben de SSCB'nin hâkimiyeti altında yaşayan bu devletler bağımsızlıklarını elde eder etmez Doğu'dan (RF, Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrasya vb.) Batı'ya (ABD, AB, NATO vb.) doğru jeopolitik bir kayış yaşamaya başlamışlardır.

Bu süreçte Transkafkasya cumhuriyetleri bir yandan Batı'ya açılmaya, Batı'yla işbirliğini geliştirmeye ve entegre olmaya çalışırken diğer taraftan da Sovyet döneminde "büyük kardeş" olarak nitelendirilen RF'yi kızdırmamaya gayret göstererek ilişkilerini bozmamak için çaba sarfetmişlerdir. Bölge ülkelerinin Batı ve RF karşısında izlediği bu politika, "denge siyaseti" ya da "ikili siyaset" olarak nitelendirilebilirse de aslında açık bir

---

[66] Yılmaz Tezkan, "Değişen ve Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Kadim Komşumuz Rusya", *Kadim Komşumuz Yeni Rusya,* İstanbul, Ülke Kitapları, 2001, s.13-14.

şekilde Transkafkasya'nın Doğu ile Batı arasındaki tarihsel sıkışmışlığını yansıtmaktadır. Tarihte Transkafkasya'da denge siyaseti gütmeyip hassas durumu algılayamayan hiçbir devlet ya da yönetim uzun süre varlığını koruyamamıştır. Günümüzde Transkafkasya'daki Doğu (Rusya) – Batı (ABD ve AB) kutuplaşması bölgenin yakın geleceğini belirleyecek en önemli unsurdur. 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası ortaya çıkan konjonktür, RF'nin Kuzey Kafkasya ve Çeçenistan'da daha rahat hareket etmesini sağlarken, Transkafkasya Cumhuriyetleri üzerindeki etkisinin azalmasına neden olmuştur. RF'nin Çeçenistan'daki savaşı terörle mücadele olarak değerlendiren görüşü, ABD tarafından daha fazla kabul görürken, Transkafkasya Cumhuriyetleri'nin istikrarı ve toprak bütünlüğü de ABD açısından daha önemli hale gelmiştir.[67]

Eski SSCB coğrafyası günümüzde üç kategoride değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi NATO ve AB'ye dâhil olmuş olan Baltık ülkeleridir (Estonya, Letonya, Litvanya). İkincisi Kollektif Güvenlik Örgütü'ne üye olan ülkelerdir (RF, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Ermenistan). Üçüncü ve son kategori ise Kollektif Güvenlik Örgütü'ne üye olmayan BDT üyesi ülkelerden oluşmaktadır (Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna, Moldova, Türkmenistan ve Beyaz Rusya). Üçüncü kategorinin ilk dört ülkesi Batı eğilimli ülkeler olarak değerlendirilmektedir.[68] Görüldüğü gibi Transkafkasya ülkele-

---

[67] Kamer Kasım, "11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, USAK Yayınları, C.I, No:1, 2006, s.23.

[68] Vladimir Socor, "From CIS to CSTO: Can A "Core" Be Preserved?", *Euroasia Daily Monitor*, C.II, No:125, 28 July 2005, (Çevrimiçi) http://www.jamestown.org/edm/article.php?volume_id= 407&issue_id=3383&article_id=2369943, 10 Ekim 2005.

rinin bazıları kısmen, bazıları ise tümüyle RF'nin nüfuzu altındadır.